

Sølvpokalen står i Det Jødiske Hus i Krystalgade og blev givet som tak til den mangeårige leder af sygeplejeselskabet Moses Ruben. Foto: Marian Hirschorn

Sygeplejeselskabet for Det Mosaiske Troessamfund i København 1821-2014

Historien om det jødiske sygeplejeselskabs virke er en fortælling om den jødiske menigheds hjælp til fattige og syge, men selskabets historie giver også et sjældent indblik i kvindernes vigtige rolle i menigheden. Selskabet blev stiftet i kølvandet på ligeberettigelsen i 1814 og eksisterer den dag i dag.

Af Bent Blüdnikow

Sygeplejeselskabet for Det Mosaiske Troessamfund blev stiftet i 1821, og dets formål var at våge over syge, men det udvidede i løbet af 1800-tallet sit virkeområde og gav hjælp til fattige og syge. Det blev en af de vigtigste jødiske organisationer, der i kriser i forbindelse med Første Verdenskrig, mellemkrigstiden og Anden Verdenskrig, udstrakte sit arbejde til både danske og tilrejsende jøder. Med mange hundrede bidragsydere og medlemmer blev selskabet det dynamiske centrum for mange typer hjælpearbejde, og ikke mindst viste kvinderne sig som helt afgørende for virksomheden. Selskabets tidligste historie er beskrevet i festskriftet *Sygeplejeselskabet for Det mosaiske Troessamfund i København 1821-1921* og der er bevaret årsberetninger og kilder til selskabets historie, der gør det muligt at tegne et billede af selskabets udstrakte virksomhed.

Selskabets start

Selskabet blev stiftet den 19. februar 1821 under navnet *Tiferes Jedidim*, der betyder Vennernes Pryd. Selskabets formål var at skaffe vågere til menighedens syge. Det vil i praksis sige, at man ønskede at have folk i hjemmet hos alvorligt syge, så de ikke

skulle ligge alene. Selskabets start havde en meget konkret årsag, nemlig en ung mand, der var blevet syg og døde, og under hans sygdom havde det været vanskeligt at skaffe vågere til natten. Den unge mand havde en ven, hosekræmmer Heiman Simon Jacobsen, der sammen med guldtrækker Wulff Levin fik den idé at organisere denne hjælp. De fik 30 mænd til at støtte planen, og således så selskabet dagens lys. Medlemmerne skulle yde et årligt bidrag på to rigsdaler og måtte selv forpligte sig til at give møde som sygevogtere om natten. Ved årsmødet i 1822 var der 47 medlemmer, der mødte op, og hastigt voksede selskabets aktiviteter og medlemsantal.

Den jødiske menighed havde fået ligeberettigelse med de kristne medborgere i 1814, men endnu var der et stykke vej til fulde borgerrettigheder og ikke mindst social accept. Den jødiske menigheds leder M.L. Nathanson beklagede sig i årene efter 1814 over den antisemitisme og diskrimination, som danske jøder led under, og den alvorlige jødefejde i 1819 satte en streg under dette forhold. Den jødiske menighed har ry for, at dens medlemmer blev velintegrerede og klarede sig godt

både socialt og økonomisk, men i realiteten var der mange af menighedens medlemmer, der var fattige og ikke selv kunne betale for udgifter til f.eks. sygehjælp og vågere. Den jødiske menighed havde fra gamle dage en selvstændig fattigforvaltning, og også efter 1814 lagde man i menigheden stor vægt på hjælp til fattige, gamle og svage.

Selskabets første love var affattet på hebraisk, hvilket kan undre lidt, da 1814-anordningen jo netop havde krævet, at menighedens ministerialprotokoller blev ført på dansk, men selskabet var jo selvfølgelig privat og behøvede ikke at rette sig efter myndighedernes anvisninger. Men selskabets referatprotokol fra generalforsamlinger er bevaret fra selskabets stiftelse i 1821, og her er alle referater på dansk. I festskriftet fra 1921 står, at man i 1837 gik over til at bruge dansk i alle selskabets skrifter. I 1841 gik man bort fra, at selskabets medlemmer personligt skulle våge over syge, og man ansatte flere faste sygevogtere.

Menighedens ledende folk

Det var menighedens veletablerede mænd, der tegnede selskabet udadtil, og medlemmerne var i de første år velstillede mænd. Festskriftet nævner folk som J.A. Schottländer, guldtrækker W.L. Nathan, møbelhandler M.M. Goldschmidt og silke- og klædehandler, senere vaskeriejer N.L. Dehn som nogle af de drivende kræfter i de første år. Fra 1840 valgtes silke- og klædehandler Moses Magnus Ruben som bestyrer, og det forblev han indtil 1870.

Omkring 1840, da Ruben indtrådte som bestyrer, udvidede man selskabets virke. Man gav fattige trængende finansiel støtte til lægehjælp og gav dem forplejning, og først nu begyndte man at yde vågere til menighedens kvindelige medlemmer. Denne udvidelse af virksomheden krævede nye midler, og i 1843 var man nået op på 128 betalende medlemmer, der hver betalte to rigsdaler og 15 mark. Man fik også frivillige gaver og legater, der gjorde det muligt at yde betydelige bidrag til syge. Store legatmidler

kom ind i 1840erne, og det kan nævnes, at jomfru Wilhelmine Calmar gav 500 rigsdaler, og i 1847 gav silke- og klædehandler Salomon Davidsen også 500 rigsdaler. Der var tale om meget betydelige beløb. Selskabets virke blev stadig mere omfattende, og i 1848 i forbindelse med Den Første Slesvigske Krig gav man via Krigsministeriet 300 rigsdaler til sårede soldater og til efterladte enker. Denne aktivitet blev finansieret af stadig flere medlemmer og ikke mindst af testamentariske gaver.

Blandt selskabets nye aktiviteter var at skaffe sygevogtere også om dagen til de syge, og man begyndte at tage sig af børn og gamle samt patienter med kroniske sygdomme. Man uddelte nu også linned, beklædningsstykker og sengeklæder. I 1854 besluttedes det, at den efterhånden store forening skulle ledes af en bestyrelse på tre medlemmer. Selskabets samlede udgifter var i 1854 på 800 rigsdaler og i 1858 steget til 1265 rigsdaler. Fra 1860 fik man mulighed for at støtte fattige anonymt, så de fattige ikke behøvede at fortælle nogen om deres situation. I mange år havde W.L. Nathan og M.M. Ruben været selskabets ledende kræfter, men i 1860 døde Nathan, og i hans sted valgtes David Mendel. I 1865 var medlemstallet oppe på 588 medlemmer, og selskabet lå inde med en kapital på 13.500 rigsdaler. Der var nu tale om en betydelig og rig forening, hvis møder og fester trak hundredvis af deltagere, og hvor den danske presse refererede fra selskabets aktiviteter. Man udvidede hele tiden hjælpevirksomheden, og i 1870erne kom den til at bestå af bl.a. kure, operationer, specialbehandlinger og andet. I 1881 var kapitalen på 75.000 rigsdaler – hvilket i datiden var en stor formue.

Man forsøgte at hjælpe, hvor man kunne, og en enkelt sag, der er refereret i selskabets bestyrelsesprotokol, viser, at man til tider gik langt. I protokollen kan man læse, at selskabet i 1905 ville hjælpe en ældre kvinde, der ikke kunne være alene:

”Da man havde bragt i Erfaring, at en ældre kvindelig Patient, frk. Samson, som Selskabet havde un-

Indsamlingsbøsser er skabt af den jødiske kunstner Siegfried Wagner i samarbejde med sølvsmeden Mogens Ballin, der egentlig var jøde men overgik til katolicismen. Den er et smukt eksempel på art nouveau fra starten af 1900-tallet. Foto: Marian Hirschhorn.

derstøttet, i en længere Aarrække, var anbragt paa Almindelig Hospital, og da frk. Samson tidligere havde kendt bedre Dage, besluttede man nøjere at undersøge, om det ville være til Gavn for hende, hvis der kunne tilvejebringes en Ordning hvorved hun blev anbragt i et privat Hjem hos Familie eller andre...”

Nu gik selskabet ind i samtaler med familiemedlemmer for at finde et hjem til hende.

Fattigbøsser

Det blev en tradition at lade indsamlingsbøsser gå rundt ved festlige lejligheder i jødiske selskaber og derved indsamle penge, fortælles det i selskabets jubilæumsskrift. I årsberetningen fra 1861 berettes, at Sygeplejeselskabets indsamling kom til at stå i

mange jødiske hjem. Det skete praktisk ved, at selskabets kvindelige medlemmer fik denne indsamlingsbøsse, som de stillede op i deres hjem. Ifølge festskriftet betød denne indsamlingsstrategi nye og betydelige midler. Indsamlingsbøsser, som desværre ikke er bevaret, bar et digt af den dansk-jødiske digter Gottlieb Siesby:

*Naar Barmen høj og festlig Glæde aander
At mindes den, der sig paa Smertens Leje vaander
Naar Sorgens Piil har saaret dybt vort Bryst
At kunne bringe dog et sorgfuldt Hjerte Trøst
I Lykkens Glands at mindes den, som lider
I Smertens Stund at hjælpe den, som strider
Saa byder Hjertets Trang – Du Stemmen følg
Og i Din Gave vil sig Lønningen dølge.*

Det blev en fast tradition i jødiske hjem at have denne bøsse stående, og årsberetningerne angiver også, at der hvert år indkom beløb ved denne indsamlingsform. Hvor effektiv denne indsamlingsform var, er ikke til at vide, men ved generalforsamlingen i 1898 beklagede M.S. Meyer sig over, at bøsserne ikke regelmæssigt blev afhentet.

I 1902 blev den gamle indsamlingsbøsse erstattet med en ny bøsse lavet af tin i tidens moderne skønvirkestil. Kunstnerne var tidens største dansk-jødiske kunstnere, nemlig Mogens Ballin og Siegfried Wagner. Begge var internationalt anerkendte kunstnere, og begge ydede med deres kunst et stort bidrag til dansk kunstindustri. Deres formfuldendte værk var ca. 15 cm høj og bar inskriptionen: ”*Held den som med Forstand tager sig af den svage.*” Samme tekst var også gengivet på hebraisk. Denne bøsse kom også til at stå ude i private hjem. Den var produceret i 600 eksemplarer og er i dag en højt værdsat genstand på internationale auktioner.

Selskabets kvinder

Kvinder kunne i starten ikke være medlemmer af selskabet, og det var selvfølgelig et problem, at syge kvindelige patienter skulle våges over og plejes af mænd. Ifølge selskabets festskrift fra 1921 blev der i 1843 udsendt indbydelse til menighedens kvindelige medlemmer om, at de kunne indtræde i selskabet, hvilket betød, at der i løbet af kort tid indmeldte sig 153 kvinder, der hver betalte én rigsdaler pr. år. Men endnu deltog kvinderne ikke selvstændigt i hjælpearbejdet, og de havde ikke medbestemmelse i selskabets besluttende organer. Dog må det med, at til selskabets store jubilæumsfest i 1846 kunne medlemmer af begge køn deltage.

I 1859 foreslog agent S.L. Simonsen, at man oprettede en kvindelig afdeling, der skulle overtage omsorgen for de kvindelige patienter. Der var stærk uenighed om, hvorvidt det var en god idé, og der blev nedsat en komité for at overveje sagen, men da forslaget kom op i bestyrelsen, blev det klart for-

kastet. Dermed var sagen dog ikke død, og den blev taget op igen næste år, hvilket medførte, at man i 1860 oprettede en kvindelig afdeling i selskabet. Den første bestyrelse for denne afdeling bestod af Johanna Wolff, Johanna Heyman, Henriette Ehrlich, Rosa Melchior, Frederikke Baruch, Rosa Mendel og Rosa Salomonsen. Blandt disse blev Henriette Ehrlich overbestyrerinde. Den stilling havde hun indtil 1883, hvor hun forlod Danmark, og stillingen blev overtaget af Frederikke Nathan, født Ruben. Frederikke Nathan forblev i stillingen indtil 1893, hvorefter Louise Melchior påtog sig opgaven.

Nogle stærke kvinder

I mange tilfælde er det svært at skrive kvindehistorie, fordi kvinder ikke fremstår klart i kilderne. Således

Fru *Johanna Wolff*,
født *Goldschmidt*, 1806 – 1876.

Fru *Johanna Heyman*,
født *Levisohn*, 1824 – 1885.

er det også i den jødiske menigheds historie, men i Sygeplejeselskabets tilfælde er der ingen tvivl om, at da de kom ind i selskabet i løbet af 1800-tallet, blev deres indsats betydelig. Antallet af kvinder i kvindeafdelingen voksede hurtigt, og indsatsen over for kvindelige patienter og børn blev hastigt udvidet. Fra 1893 blev Louise Melchior som nævnt Sygeplejeselskabets overbestyrerinde, og vi kender hendes indsats fra en mindeomtale ved selskabets generalforsamling i 1924. Hun havde i 30 år været overbestyrerinde. Louise Melchior kom fra et ejendommeligt hjem, skrev man ligefremt i årsberetningen, hvor hendes indsats blev omtalt i forbindelse med hendes død i 1924. Hendes far havde skabt en lille garverivirksomhed uden andet end sine to hænder og gåpåmod og en hustru, som hjalp til. Garverivirksomheden blomstrede, og Louise voksede derfor op i et ganske rigt hjem. Louises mor Hanne

Meyer havde siddet i selskabets bestyrelse, og det havde hendes svigermor Rosa Melchior (født Lazarus) også. Louise Melchior efterfulgte Frederikke Nathan (født Ruben) som overbestyrer, og det var ifølge mindetalens forfatter: "*den mest fremtrædende, som en Dame kan indtage indenfor Troessamfundets officielle liv*". Det vil sige, at selskabets virksomhed var helt centralt for menighedens kvinners prestige og anseelse. Ifølge taleren var Louise Melchior i den grad vokset sammen med arbejdet for selskabet, at det var vanskeligt at forestille sig hende uden dette arbejde. Der kunne være noget skarpt i hendes tone, som både kunne sære og skræmme folk, erkendte taleren, men understregede, at de som kendte hende, vidste, at hendes form altid havde til hensigt at tjene selskabet og de syge. Hun var ikke til føleri og sentimentalitet. Hendes styrke var, at hun kendte alle de syge og børnene

personligt. Taleren sluttede med disse ord: ”Vi vil erindre hende som en ejendommelig Personlighed, en dygtig, klog og god Kvinde, en fortræffelig Overbestyrerinde”.

Hun blev afløst af Bertha Abrahamson, som har fundet vej til Kvindebiografisk Leksikon. Heri fortælles, at Bertha Abrahamsons far var dansk og hendes moder hollandsk. Hun blev født i London som sin broder og sine fire søstre. Hun kom først som ung i midten af 1880erne til at bo i København, og hun mistede aldrig sin engelske accent. Hun fulgte i sin mors fodspor, idet hendes mor havde været involveret i filantropisk arbejde. I den københavnske filantropi blev hun med tiden en velkendt, men personligt stilfærdig, ladylike skikkelse med mange jern i ilden, bl.a. i Røde Kors' Dameafdeling og i Børnehjælpsdagens bestyrelse – sådan lyder Dansk Kvindebiografisk beskrivelse. I 1910 var hun selvskreven til at være med i den danske arrangementskomité for en international kongres for filantroper og socialpolitikere i København.

I det kvindebiografiske leksikon står der videre:

”Hendes far var en af hovedstadens største skatteydere, og helt frem til begge forældres død blev hun

boende i barndomshjemmet. Hendes filantropiske arbejde var tostrengt: Som overklassekvinde søgte og fik hun indflydelse og en ledende position inden for det konfessionelt ubundne og humanitære hjælpearbejde og senere også inden for hovedstadens jødiske minoritet. Berthas moder arrangerede egne private vinterbespisninger og var aktiv i bl.a. Københavns Asylselskab. Med den ligeledes engelsk fødte jøde Jenny Adler var Flora Abrahamson medstifter af Foreningen Mødres og Børns Bispisning (FMB) i årene 1886-87. Her kom Berthas hovedindsats til at ligge. Hun blev næstformand og i 1897 formand, som hun bevarede indtil 1940, hvor hun trak sig tilbage. Som ny formand havde hun overtaget hovedansvaret for seks bispisningssteder for trængende gifte og ugifte kvinder med førskolebørn. Endnu ét blev oprettet, og i hendes formandsperiodes første tiår mere end fordobledes de uddelte måltiders tal for at kulminere i vinteren 1904-05 med 147.000. Foreningen indledte et omfattende samarbejde med De Samvirkende Menighedsplejer og Centralkomiteén af 1914 under Første Verdenskrig om leverance og fordeling af måltider. FMBs stadigt faldende klientsøgning tolkede Bertha Abrahamson i lyset af forbedringer i sociallovgivningen og arbejderbefolkningens levestandard samt en svækket foreningsøkonomi på grund af færre donationer. 1939-40 blev

de sidste af de endnu fungerende bospisningsteder afviklet og afløst af uddeling af mælke- og spisebilletter gennem eksisterende forsorgsinstitutioner. I takt med FMBs gradvise omlægning var kvindeskrumpet ind. Da Bertha Abrahamson trak sig tilbage i 1940, følte hun sig gammel og træt og mente med beklagelse, at FMB burde dreje nøglen om.

Foruden sit engagement i FMB var Bertha Abrahamson også aktiv i den jødiske filantropi. I 1924 blev hun overbestyrer for Sygeplejeselskabets kvindeafdeling efter Louise Melchior. Bertha Abrahamson og søsteren Florence blev selv ofre for nazismen under besættelsen, hvor de i 1943 blev tvunget til at søge tilflugt i Sverige. Få måneder efter befrielsen døde Bertha Abrahamson, atter hjemme i den hovedstad, hun ad filantropiske veje havde ydet sit vedholdende og solide bidrag til i en personlig assimilationsproces, hvor trosforholdet fortsat kunne sætte skæbnetunge grænser. Hun modtog Den Kgl. Belønningsmedaille i guld i 1927."

Bertha Abrahamson havde på grund af alder i 1943 trukket sig tilbage fra stillingen som overbestyrer

og var samme år blevet erstattet af Ella von Essen, der allerede i flere år havde siddet i bestyrelsen for den kvindelige afdeling.

Østjøder

Fra slutningen af århundredet stod selskabet over for en ny udfordring. Tusindvis af fattige østjøder kom til Danmark. Mange forlod efter kortere eller længere tid Danmark for at rejse videre til USA. Mange var syge og underernærede og behøvede hjælp. Selskabet havde på det tidspunkt en fast læge, Arnold Friedländer, tilknyttet, og han vurderede i årsberetningen fra 1908, at selskabets virke blandt de tilrejsende jøder havde betydet et betragteligt fald i dødsraten blandt børnene.

Hovedparten af hjælpearbejdet over for de russiske jøder blev organiseret af den jødiske menighed, og der var tale om en betydelig indsats, så Sygeplejeselskabets indsats var blot en mindre del af hjælpearbejdet. Det var ikke mindst gennem Arnold Friedlenders virke, at selskabet kunne udrette noget. Han tegnede i 1908 et mørkt billede af sundhedstilstanden og immigranternes sygdomme, der bestod af:

”dels smitsomme Hudsygdomme, der skyldtes Mangel paa Renlighed og de daarlige hygiejniske Forhold, største Delen af den indvandrede Befolkning lever under, dels Tuberkulose og andre Lidelser, der delvis eller helt skyldes mangelfuld eller daarlig Ernæring. De slette Forhold i Hjemmet, der umuliggør enhver alvorligere Sygdoms Behandling hjemme, have ogsaa medført et forholdsvis stort Antal Hospitalsindlæggelser – 93 ... for største delen de omtalte Hudsygdomme, og 60 paa Kommunens øvrige Hospitaler. Epidemier har der ikke været... En væsentlig Andel i den ringe Børnedødelighed – 194 af patienterne var Børn – har det jødiske Sygeplejeselskab, som ved en meget rigelig Mælkeuddeling dels har sat diegivende Mødre i stand til – trods deres daarlige Ernæring – at give deres Børn Bryst, dels har skaffet de Børn, der ikke kunne faa Die, et godt Næringsmiddel. Ogsaa de Ældre Børn har nydt godt af denne Mælkeuddeling. Nøden blandt denne Del af den jødiske Befolkning er i det hele Stor og deres Livsvilkaar ringe.”

Året efter skrev Arnold Friedländer følgende:

”Der er al mulig Udsigt til, at Patienttallet vil blive stærkt voxende (i Aar er det voxet med over 20 %, Ydelsernes Antal med over 40 %), idet Indvandringen stadig fortsætter med uformindsket Maalestok; det viser sig saaledes, at af de 808 Patienter har 227 – over 1/4 – ikke opholdt sig her i Byen 1 Aar, og forholdsvis meget faa forlade atter Byen.”

Selskabet sørgede nu for at give nærende kost og mælk til de mange nye familier samt betale hospitalsophold, landophold til rekonvalescenter og støtte svage og ældre med faste beløb.

Årsberetningen fra 1913 siger om disse forhold:

”Da vi ved, at de hygiejniske Forhold i mange af de russiske Indvandrede Hjem er særdeles daarlige, mente vi, at det laa indenfor vort Selskabs Opgave at søge disse Forhold forbedrede, saa meget mere som en god Sundhedspleje kan virke fremmende

baade i kulturel og økonomisk henseende. Som et led i vore Bestræbelser i denne Retning udsendte vi i Foraaret en lille Piece ”Hygiejniske Vink”. Den er affattet paa Dansk og Jiddisch og omdelt gratis til alle de Indvandrede, som vi har kunnet opspore. ... Skriftet er velvilligst udarbejdet af Selskabets Læge Hr. A. Friedländer, hvem vi takker, fordi han beredvilligt gik ind paa vor Tanke.”

I 1915 findes følgende beskrivelse af forholdene blandt de russiske jøder:

”Se blot de blegt udseende, ofte underernærede Børn, Modrenes Bekymring, fordi de ikke evner at give dem tilstrækkeligt nærende Kost, deres ængstlige Frygt for, at børnene af Mangel herpaa dog tilsidst skal bukke under – alle vil forstaa, at der her er tilstrækkelig basis for vort Selskabs Virksomhed og eventuel Udvidelse af den og paaskønne de Mænd, der for 96 Aar siden lagde Grundstenen til dette Værk.”

I 1916 sammenfattede Arnold Friedländer indsatsen således:

”Medens den store Indvandring i Aarene 1906-1916 medbragte et stort Antal Sygdomme, der væsentlig skyldtes Fattigdom og manglende almindelig og personlig Hygiejne, og derved gav Klientellet et fra den øvrige Befolkning i Sygdoms Henseende forskelligt præg, har de forbedrede økonomiske Forhold blandt de Indvandrede og den højere hygiejniske Standard, de efterhaanden har erhvervet sig, og hvortil ikke mindst Skolerne har bidraget, haft den Betydning, at disse særlige sociale Sygdomme er blevet trængt tilbage, saa at Sygeligheden baade kvantitativt og kvalitativt ikke mere adskiller sig synderligt fra den øvrige Befolknings.”

I kølvandet på Første Verdenskrig ramtes Danmark af flere alvorlige sygdomme, hvor ikke mindst Den Spanske Syge blev en alvorlig trussel. Også her gik selskabets ind i arbejdet med at hjælpe.

Fru Frederikke M. Nathan,
født Ruben, 1835 – 1914.

Mellemlkrigs- og krigstid

De urolige forhold i Europa med en verdenskrise fra slutningen af 1920'erne betød, at nye grupper jøder kom til Danmark. I selskabets årsberetning fra 1929-30 står der, at ikke mindst tyske jøder nu søgte mod København. En del af disse ulykkelige mennesker søgte hjælp hos selskabets læge, og man gav hjælp med medicin og på anden måde. Den sociale lovgivning, der var i støbeskeen, havde betydning for selskabets virke. Man førte i begyndelsen af 1930'erne forhandlinger mellem Københavns Magistrat og den jødiske menighed, således at kommunen skulle overtage den jødiske menigheds fattigvæsen. Denne overtagelse fandt sted 1. august 1932, og dermed afsluttedes en lang historie med menighedens selvstændige fattighjælp. Kommunens sociale ansvar betød, at man nu gav midler til trængende, med hensyn til sygdom og nød. Nu blev det også muligt for jøder frit at bruge kommunens assistance i form af medicin, hospitaler og andet. Patienter skulle nu søge til deres lokale sygekasselæ-

ge og ikke benytte selskabets læge. Man opretholdt dog Friedlænders virke, for mange jødiske patienter foretrak stadig at gå til ham. Ifølge årsberetningen fra 1932-33 benyttede godt 150-200 mennesker om året dr. Friedländer.

På mange måder betød den nye ordning og socialloven fra 1933, at Sygeplejeselskabets aktiviteter blev indskrænket, men efter nazisternes magtovertagelse i 1933 i Tyskland ankom mange nye immigranter, der levede med kort opholdstilladelse eller illegalt her i landet og som derfor ikke kunne søge om hjælp fra de danske myndigheder. I årsberetningen fra 1932-33 står der:

”Det kan naturligvis ikke undgås, at der i ikke ringe Omfang er sket Henvendelse til Sygeplejeselskabet fra de tyske Emigranter, der for kortere eller længere Tid har taget Ophold her i Landet. Vi har betragtet det som en naturlig Pligt at yde disse ulykkelige Mennesker den fornødne Hjælp i Sygdomstilfælde. Mange af dem er ganske ude af stand til at klare sig ved egne Midler.”

Også i beretningen fra 1934 understregedes de store udgifter til tyske emigranter. Og året efter i 1935 skrev man i årsberetningen:

”Der er stillet store Krav, herunder navnlig ogsaa om Hjælp til Hospitalsophold, og det vil derfor næppe blive bebrejdet Bestyrelsen, at vi i disse vanskelige og ulykkelige Tider har anset det forsvarligt at bruge noget mere end vore Indtægter til Opfyldelse af Selskabets betydningsfulde Mål. Der er ingen Grund til at tro, at Kravene om Støtte vil blive mindre i kommende Tider – tværtimod. Vi retter derfor en indtrængende Appel til Troessamfundets Medlemmer om at støtte os – vi modtager med Taknemmelighed Gaver og Legater – og vi vil være glade ved at modtage Indmeldelser fra de mange, der endnu ikke står i vore Medlemsprotokoller. Vi mener at have Lov til at minde om, at vort Selskab er en af de ældste Institutioner inden for vort Troessamfund og langt den betydeligste velgørende Institution.”

Efterkrigstiden

Med flugten i 1943 til Sverige blev selskabets virke selvfølgelig afbrudt, men protokollen for generalforsamlinger viser, at man i 1947 atter kunne indkalde til generalforsamling og genoptage sit virke. Nu var situationen efterhånden en ganske anden, for med velfærdsstatens udbygning var mange af selskabets opgaver naturligt blevet overtaget af de offentlige myndigheder.

Det er vanskeligt samlet at vurdere selskabets indsats. Dets virke skete i nært samarbejde med den jødiske menighed, som i perioder også støttede selskabet økonomisk, så det ikke er muligt klart at skelne mellem selskabets indsats og den jødiske menigheds. Men man kan pege på en række konkrete forhold, hvor selskabet kom til at spille en rolle.

Sygeplejeselskabet blev i løbet af 1800-tallet den måske største jødiske forening, og tiltrak i hundredvis af mennesker. Det var også betydelige formuer, som man efterhånden rådede over. Før zionismen fra slutningen af 1800-tallet dukkede op, og andre internationale jødiske projekter manifesterede sig, så var selskabets aktiviteter det nok mest populære og identitetsskabende hjælpearbejde. Det illustreres af, at der i mange hjem stod en af selskabets indsamlingsbøsser. Senere blev det normalt, at jødiske hjem havde en blå indsamlingsbøsse til støtte for jøderne i Palæstina og senere Israel, men før denne indsamlingsbøsse altså vandt indpas, så var det selskabets indsamlinger og aktiviteter, der var en af menighedens helt centrale aktiviteter.

Man kan også pege på, at selskabet for første gang gav kvinder mulighed for at manifestere sig og få prestige i menighedens regi. Efterhånden blev kvindeafdelingen stor, og kvinder fik mulighed for at deltage i selskabets styrende organer.

Det er selvfølgelig vanskeligt at måle effekten af selskabets indsats, for hvordan gør man det? Men

konkret ved vi, at fra begyndelsen af århundredet havde selskabets indsats stor betydning, og at den betød en mærkbar forbedring af de russiske jøders sundhedstilstand.

Denne artikel er ikke en fuldstændig beretning om selskabets historie. Der er mere at hente i selskabets arkivalier og bl.a. Danske Kancellis, Overformynderiets og Indenrigsministeriets sager. Desuden vil en udforskning af kvindernes indsats utvivlsomt kunne give mere kød på selskabets historie.

ARTIKLEN ER BASERET PÅ FØLGENDE KILDER

Det Kgl. Bibliotek

- Samling af årsberetninger og regnskaber for udvalgte år 1821-1942.

Dansk Jødisk Museum

- Jubilæumsskrift, Sygeplejeselskabet 100 år Generalforsamlingsprotokol og forhandlingsprotokol 1821-1983.
- Love, 1956.
- Div. korrespondancer.
- Indkaldelse til generalforsamling og regnskabsfremlæggelse, juni 1925.
- Konvolut med segl.
- Mindeord om M. Melchior og B. Henriques v. selskabets generalforsamling, 1912.

Rigsarkivet

- Kopibog 1908-1913.
- Indkomne breve 1923-1933.
- Korrespondance 1932-1943.
- Kassebog 1926-1945.
- Regnskabsmateriale 1914-1939.
- Diverse tryksager.